

**Підстава кримінальної відповідальності
за порушення права на захист (ст. 374 Кк України): деякі проблеми розуміння об'єктивних ознак**

Для розвитку громадянського суспільства й успішної розбудови Української держави необхідне вдосконалення вітчизняної правової системи, посилення ефективності засобів забезпечення гарантованих Конституцією країни громадянських прав. До останніх належить, зокрема, право на захист від підозри (обвинувачення) у вчиненні кримінального правопорушення (злочину). Реальне забезпечення цього права є свідченням належного рівня розвитку системи вітчизняної кримінальної юстиції. Для цього мають удосконалюватись не лише положення, які регламентують порядок його реалізації. Важливе значення в такому разі має забезпечення кримінально-правової охорони вказаної цінності, головним засобом чого сьогодні є кримінальна відповідальність за порушення права на захист – потенційна (установлена законодавцем у відповідній заборонній нормі, якою в чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) є ст. 374 «Порушення права на захист») та реальна (застосована судом через процедуру засудження винного в порушенні права на захист і реалізація щодо нього засобів впливу, передбачених кримінальним законом).

Важливою складовою системи ознак, які утворюють підставу кримінальної відповідальності за порушення права на захист (склад злочину, передбачений ст. 374 КК України) згідно із законодавством України є його об'єктивні характеристики, до яких у загальній теорії кримінального права належать ті, що характеризують об'єкт й об'єктивну сторону злочину. Саме ці ознаки злочину найбільшого мірою відображено у його законодавчому описі: у назві розділу, в якому розміщено статтю; у заголовку статті; у її диспозиції (диспозиції її частин). Об'єктивні ознаки є передумовою встановлення в подальшому ознак суб'єктивних. Крім того, вони істотним чином визначають характер і ступінь суспільної небезпеки відповідного кримінального правопорушення, а отже – й форму та міру відповідальності за нього [1, с. 723]. Тому їх значення важко недооцінити, що вимагає їх ретельного науково-теоретичного аналізу і якісної законодавчої регламентації.

Законодавчий опис злочинного порушення права на захист, оснований на назві розділу XVIII Особливої частини КК, назві й змісті диспозицій ст. 374 КК України дозволяє виділити об'єктивні ознаки, що характеризують родовий та безпосередній об'єкти, а також потерпілого від цього злочину, й такі, що характеризують його об'єктивну сторону. Так, розуміння його об'єкта (безпосереднього й родового) більшість сучасних правників формують в межах, визначених заголовком розділу XVIII Особливої частини КК України. (наприклад, одні автори визнають ним суспільні відносини, які забезпечують належну реалізацію конституційних принципів здійснення правосуддя [2, с. 570], інші – конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду [3, с. 8]). Втім, суспільна небезпека порушення права на захист визначається його здатністю заподіювати шкоду (створювати загрозу її заподіяння) сфері особистих прав і свобод людини і громадянина, які є об'єктом кримінально-правового захисту іншого комплексу охоронних норм – Розділу V Особливої частини КК. Ця обставина зумовлює можливість перегляду місця розташування норми про порушення права на захист та перегляду змісту безпосереднього і родового об'єктів цього злочину.

Об'єктивну сторону в підставі кримінальної відповідальності, необхідну для того, щоб передбачені ст. 374 КК кримінально-правові санкції виконували свої захисні й запобіжні функції, утворюють кілька альтернативних суспільно небезпечних діянь: як конкретно визначених («недопущення захисника», «ненадання своєчасно захисника»), так і охоплених узагальненим поняттям «грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист». Крім того, кваліфіковані види цього злочину (ч. 2 ст. 374 КК України) з об'єктивної сторони вміщують суспільно небезпечні наслідки (засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи, інші тяжкі наслідки) і, відповідно, причиновий зв'язок між вказаними діяннями та наслідками.

На думку деяких фахівців, недопущення захисника характеризують діяння винного, які унеможливають захист підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) за участі (із залученням) компетентного фахівця, а також як пряму відмову в його залученні. Однак, слід звернути увагу, що згідно із чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) допуск захисника слідчим, прокурором чи суддею не входить до кола їх повноважень, що вимагає критично оцінити відповідність цьому закону приписів ст. 374 КК в частині встановлення кримінальної відповідальності саме за «недопущення захисника» як діяння, що характеризує об'єктивну сторону порушення права на захист. У чинній редакції ч. 1 ст. 374 КК формулювання діяння як «недопущення захисника» більшою мірою придатне для кримінально-правової оцінки порушень права на захист, які були допущені під час чинності КПК 1960 р. Доцільно замислитись над такою редакцією зазначеної кримінально-правової норми, яка б достатньою мірою була узгоджена із особливостями регламентації права на захист за чинним КПК.

На відміну від недопущення захисника, несвоєчасне його надання не унеможливорює спілкування особи із захисником, але перешкоджає присутності й участі захисника у проведенні окремих процесуальних дій. Суспільна небезпечність діяння в цьому виді порушення права на захист полягає в тому, що воно заважає адвокату, залученому до кримінального провадження як захисник, виконувати свої процесуальні обов'язки в повному обсязі й своєчасно. Право на захист із залученням захисника в такому випадку погіршується, але не унеможливується. Порушення вимоги своєчасності надання захисника більшість фахівців цілком обгрунтовано пов'язують із недотриманням особою, що здійснює досудове розслідування чи судом певних процесуальних строків для запрошення адвоката (захисника). Втім, вивчення кримінального процесуального законодавства дозволяє констатувати, що при регламентації підстав і порядку залучення захисника КПК не називає якихось точно визначених чи будь-яких граничних періодів (проміжків) часу. Більше того, згідно із ст. 48 КПК «Залучення захисника» захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою

підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Тобто, фактично, час залучення захисника обмежується лише початком і закінченням кримінального провадження.

Загальний зміст «іншого грубого порушення права на захист» як третьої форми цього діяння можна визначити з урахуванням змісту об'єкта злочину (і його окремими компонентами), передбаченого ст. 374 КК. Це такі дії (бездіяльність), які не охоплюються недопущенням чи ненаданням своєчасно захисника та спрямовані на суттєве перешкоджання особі реалізувати гарантоване їй Конституцією й міжнародно-правовими актами та регламентоване кримінальним процесуальним законодавством право захищатись особисто чи скористатись допомогою професійного захисника. Такі діяння охоплюють будь-які форми перешкоджання особі, яка підозрюється чи обвинувачується у злочині щодо її можливості: 1) зустрітись із захисником; 2) спілкуватись із захисником; 3) здійснювати право на захист особисто.

Підводячи підсумки наголосимо, що забезпечення якісної кримінально-правової охорони права на захист шляхом реалізації кримінальної відповідальності за ст. 374 КК України вимагає ретельного аналізу підстав передбаченої вказаною нормою такої відповідальності (елементів й ознак складу злочинного порушення права на захист), а також вивчення практики її застосування.

Список використаних джерел

1. Бажанов М. И. Уголовное право Украины / М. И. Бажанов // Бажанов М. И. Избранные труды / М. И. Бажанов. – Х. : Право, 2012. – 1244 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2015. – 680 с.
3. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.